

УДК 159.9

*О. Скориніна-Погребна, д. соціологічних н.,
проф. каф. (ORCID 0000-0002-8250-0548)
Національний університет цивільного захисту України*

ОСОБЛИВОСТІ САМООЦІНКИ ТА САМОПОВАГИ НАСЕЛЕННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Вивчення можливостей збереження соціально-адаптивних можливостей людини, оновлення її життєвої активності, підвищення рівня психологічного благополуччя в умовах переживання тривалих травматичних подій є актуальним завданням, вирішення якого залежить від великої кількості спеціалістів різного профілю. Реабілітація постраждалих від воєнної агресії має різні аспекти: соціальні, медичні, психологічні. Успішність реабілітації, в якій мають брати участь як фахівці-професіонали, так і добровольці, волонтери, залежить від визначення державою зон їх відповідальності, так само як і сфери спільних зусиль.

Наслідками окупаційного періоду є нав'язливі страхи, тривога, фобії; хронічний стрес, відчуття постійної напруги та неможливості розслабитися; неможливість пережити горе, втрати; депресивний стан, відчуття безнадійності, втрати сенсу, безсилля, безрадністі; емоційні проблеми, почуття провини, сором, нав'язливе роздратування, агресія; проблеми соціальної дезадаптації.

Ключові слова: психологічна реабілітація; деокуповані території; відновлення; психологічний супровід; реабілітація; тренінг, групова взаємодія, психокорекційні групи, групова динаміка, психокорекція, самооцінка, самоповага.

Вступ. Українське суспільство нині переживає соціально-психологічні труднощі, пов'язані передусім із військовою агресією, нестабільним фінансово-економічним становищем і соціально-політичними негараздами, які зачепили кожную сім'ю. Усе це створює значну кількість стресогенних чинників для населення.

Фізичні та емоційні обмеження, постійне перебування людини в стресовому стані викликають труднощі з підтримкою психологічного комфорту членів нашого суспільства, зумовлені зміною умов життя. Аналіз соціальних проблем свідчить, що їх витoki містяться не лише в економічній, політичній або соціальній сферах, а й у психологічній, зокрема, в особистісній сфері, що пов'язано зі

самосвідомістю людини, її ставленням до себе.

Основним психотравмуючим впливом в період окупації є досить тривале перебування мешканців в умовах специфічного стресу, що накладає свій негативний відбиток. Особи, у яких зазначаються реакції дезадаптації, потребують медико-психологічної допомоги, спеціальних заходів психокорекції [1].

Наслідками окупаційного періоду, який є безперечно травматичними досвідом громадян, є

- нав'язливі страхи, тривога, фобії;
- хронічний стрес, відчуття постійної напруги та неможливості розслабитися;
- неможливість пережити горе, втрати;

- депресивний стан, включаючи відчуття безнадійності, втрати сенсу, безсилля, безрадісності;

- емоційні проблеми, включаючи почуття провини, сорому, нав'язливе роздратування, немотивовану агресію;

- проблеми соціальної дезадаптації та інші наслідки травми через воєнні дії в Україні.

Війна та окупація можуть стати серйозними причинами депресивних станів у людей з різних причин, включаючи:

Травми та стрес: військові дії, бомбардування, бої, арешти та інші насильницькі події, що відбуваються під час війни та окупації, можуть призводити до травм та стресових ситуацій, які можуть викликати депресію та інші психічні проблеми.

Втрата свободи та безпеки: окупація може призвести до втрати особистої свободи, відчуття безпеки та стабільності. Нестабільність та постійний страх можуть призвести до розвитку депресії та тривожних розладів.

Втрата близьких та руйнація спільноти: війна та окупація можуть спричинити втрату близьких людей, руйнацію спільнот та втрату важливих соціальних зв'язків. Це може викликати глибоке відчуття траурної втрати та виявитися у депресивних симптомах.

Постійний стрес та неспокій: напади, обмеження, обшуки та інші прояви насильства та контролю можуть створювати постійний стрес та неспокій, що може впливати на психічне здоров'я та викликати депресивні реакції.

Відчуття безпорадності та втрати контролю: окупація може призвести до відчуття безпорадності, втрати контролю та відчуження від власної

долі та майбутнього, що може спричинити розвиток депресії.

Ці фактори та інші аспекти війни та окупації можуть серйозно підірвати психічне здоров'я та спричинити розвиток депресивних станів у людей, які переживають ці події. Отже, надання психологічної підтримки та допомоги є надзвичайно важливим для тих, хто стикається з наслідками війни та окупації.

У сучасній соціально-психологічній ситуації, що склалася в Україні, спостерігається виникнення нових проблем, які пов'язані із збільшенням проявів деструктивних психічних станів суб'єкта в нестабільних умовах суспільства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Суперечки про користь підвищення самооцінки продовжуються десятиліттями як у науковій літературі, і у популярній пресі. Хоча багато дослідників і непрофесіоналів стверджують, що висока самооцінка допомагає людям адаптуватися і досягати успіху в різних сферах життя, з приводу цього твердження широко поширений скептицизм. У цій роботі розглядаються дослідження, що вивчають наслідки самооцінки для кількох важливих сфер життя: відносин, школи, роботи, психічного здоров'я, фізичного здоров'я та антисоціальної поведінки. В цілому, результати показують, що самооцінка корисна у всіх цих галузях, і що ці переваги зберігаються в залежності від віку, статі, раси/ етнічної приналежності, а також з урахуванням попередніх рівнів прогнозованих результатів та потенційних перешкод [2].

Обговорення зосереджено на кількох питаннях, які мають вирішальне значення для оцінки результатів, включаючи силу доказів

для причинно-наслідкових висновків, величину ефектів, важливість різниці між самооінкою та депресією, а також можливість узагальнення результатів. Таким чином, ці результати підтверджують теоретичні концепції самооінки як адаптивної риси, яка надає широкомасштабний вплив на здорову адаптацію, і припускають, що втручання, спрямовані на підвищення самооінки, можливі, якщо вони належним чином розроблені та реалізовані, можуть принести користь окремим людям та суспільству в цілому.

Повсякденний досвід показує, що люди з низькою самооінкою частіше почуваються сумними, самотніми та пригніченими.

Самооінка стосується суб'єктивної оцінки людиною своєї цінності як особистості. Незважаючи на випадкові короточасні коливання, самооінка є відносно стабільною характеристикою індивідів протягом усього життя [3].

Наукові підходи сучасних психологів щодо сутності поняття «самооінка» (Є. Белінська, Г. Гуменюк, О. Красіло, С. Тищенко, О. Тихомандрицька) пов'язані з емоційним ставленням дітей до себе, з розвитком рефлексивної свідомості, з соціальними аспектами психології особистості, з практичним самопізнанням, з гармонійним образом «Я» [4].

Одні науковці вважають Я-концепцію і самооінку провідними і самостійними новоутвореннями самосвідомості особистості (У. Джеймс, І. Кон, А. Петровський, К. Роджерс), інші відносять самооінку як компонент Я-концепції (Р. Бернс), розглядають також самооінку як процес, результатом

якого є образ-Я (Є. Белінська, Г. Гуменюк, О. Красіло).

К. Роджерс розглядає самооінку (ставлення до себе як носія певних властивостей і переваг) і самоприйняття (прийняття себе в цілому незалежно від своїх властивостей) як дві підсистеми самовідносин, що мають, таким чином, складну будову [5].

Козерук Ю. В. зазначає, що самооінка пов'язана з однією з центральних потреб людини – потребою в самоствердженні, що визначається відношенням її дійсних досягнень до того, на що людина претендує, які цілі перед собою ставить – рівня домагань [6].

Главінська О. Д. вказує «Самооінка – це елемент самосвідомості, що характеризується емоційно насиченими оцінками самого себе як особи, власних здібностей, етичних якостей і вчинків» [7].

На думку Л. А. Онуфрієвої, «...регулююча функція самооінки щодо діяльності проявляється в різній спрямованості: вона впливає на вибір власних цілей людини, визначає характерні для неї емоційні та мотиваційні стани, багато в чому обумовлює характер оцінки та ставлення людини до досягнутих нею цілей».

Український вчений Ю.В. Козерук зазначає, що сучасні дослідники виділяють актуальну (те, що вже досягнуто) і потенційну (те, на що здатна конкретна особа) самооінку. Самооінка може бути високою і низькою, розрізнятися за ступенем стійкості, самостійності, критичності. Людина може оцінювати себе адекватно і неадекватно (завищувати або занижувати свої досягнення). Самооінка відноситься до

суб'єктивної оцінки людиною своєї цінності як особистості [8].

Самооцінка передбачає виділення особистих здібностей, вчинків, якостей, мотивів і цілей її поведінки, їх усвідомлення та оціночне ставлення. Людська здатність оцінювати свої сильні сторони і здібності, прагнення, співвідносити їх із зовнішніми умовами, вимогами, здатністю самостійно ставити собі ту чи іншу мету має велике значення у формуванні особистості. Основними засобами та методами самооцінки є самоспостереження, самоаналіз, самозвіт, самоконтроль, порівняння [9].

Таким чином, самооцінка за визначенням є суб'єктивним конструктом і не обов'язково відображає об'єктивні характеристики та компетенції людини.

Найбільш складною формою самосвідомості, яка поєднує гностичні і ціннісні складові, є "я" - концепція людини. Вона включає як психологічний автопортрет, так і усвідомлення морального змісту його життя.

Ми вважаємо, що «я - поняття» є результатом, кінцевим продуктом роботи самосвідомості.

Методи та методика дослідження.

Мета дослідження – дослідити особливості прояву самооцінки у населення деокупованих територій.

Було проведено емпіричне дослідження самооцінки, учасниками якого стали 66 жінок дорослого віку (28 – 46 років) з деокупованих територій. Практична робота проводилась на території Балакліївської громади в селищах Гусарівка, Шевелівка, Петрівське, Волохів яр, Нафтовиків. Всі учасники

дослідження знаходились під окупацією близько 6 місяців в період з березня 2022 до осені 2022 року. Серед учасників майже всі мали руйнування майна, підвергались психологічному насиллю, у значній кількості осіб окупанти проживали в їх будинках.

Відповідно до зазначених завдань та мети нашої роботи було обрано наступні методики:

1. Тест самооцінки Мерилін Соренсен;

2. Шкала самооцінки М. Розенберга;

Тести на самооцінку Розенберга і Сонерсона є двома різними інструментами для вимірювання самооцінки у людей, але вони мають деякі відмінності в їхньому теоретичному підґрунті:

- Тест самооцінки Розенберга ґрунтується на теорії самовизначення (self-determination theory), яка стверджує, що люди мають внутрішні потреби в самовизначенні та самореалізації, і що відповідне відчуття власної цінності є ключовим для психічного благополуччя. Цей тест спрямований на вимірювання загальної самооцінки та почуття власної цінності.

- Тест самооцінки Сонерсона більше пов'язаний з психологією зовнішнього вигляду і самооцінки в контексті соціальної прийнятності та стандартів краси, тому фокусується на оцінці самооцінки у зовнішньому аспекті, зокрема відчутті задоволення від власного зовнішнього вигляду.

Обидва тести можуть бути корисними інструментами для розуміння і вимірювання різних аспектів самооцінки, і вони можуть використовуватися окремо або в поєднанні з іншими методами дослідження для отримання більш

повного образу психологічного стану особистості.

Концептуалізація самооцінки як суб'єктивної оцінки узгоджується з тим, як зазвичай оцінюється самооцінка, тобто за допомогою вимірювань самооцінки (Donnellan та ін., 2015). Наприклад, шкала самооцінки Розенберга (Rosenberg, 1965), найбільш часто використовуваний показник, включає такі пункти, як «В цілому я задоволений собою» і «Я можу робити речі так само добре, як і більшість інших людей». Імплицитні показники самооцінки мають обмежену достовірність, і явні показники, такі як шкала Розенберга, зазвичай розглядаються найбільш дійсні показники самооцінки [19; 31; 60].

З 2003 року було опубліковано численні лонгітюдні дослідження, в яких використовуються великі репрезентативні вибірки та контроль попередніх рівнів прогнозованих результатів, що підвищує достовірність висновків, допомагаючи виключити можливість того, що життєві результати призведуть до підвищення самооцінки, а не навпаки. Крім того, кілька метааналізів лонгітюдних досліджень узагальнили докази щодо конкретних результатів, включаючи соціальні стосунки, академічні досягнення та депресію. Таким чином, усюди, де це можливо, ми зосереджуємося на метааналітичних результатах, які надають важливу інформацію про середні розміри ефекту та сповільнювальні фактори. Огляд організовано навколо шести широких категорій результатів: соціальні стосунки, школа, робота, психічне здоров'я, фізичне здоров'я та антисоціальна поведінка. Для кожної категорії ми коротко підсумовуємо

основні теоретичні положення (за наявності), а потім представляємо результати.

Кілька теорій припускають, що самооцінка впливає на соціальні стосунки (Harris & Orth, 2020). Згідно з перспективою, індивіди показують помітні ознаки, які транслюють їхній рівень самосприйняття іншими, що впливає на те, як їх сприймають з точки зору компетентності та привабливості та, зрештою, на те, чи успішно вони починають і підтримують соціальні стосунки.

Подальші докази отримані з мета-аналізу Кемерона та Грейнджера (2019), які досліджували зв'язок між самооцінкою та міжособистісним досвідом (включаючи соціальне схвалення, якість стосунків, стабільність стосунків, міжособистісні риси та міжособистісну поведінку). Незважаючи на те, що Камерон і Грейнджер узагальнили дані переважно з перехресних досліджень, головною перевагою є те, що всі міжособистісні переживання ґрунтувалися на результатах, не пов'язаних із самооцінкою, таких як спостереження за поведінкою та звіти інформаторів.

Результати. Першим етапом нашого дослідження було проведення методики М. Сонерсон для визначення особливостей самооцінки. Результати відображено в на рис.1.

Домінуючим в нашій групі досліджуваних є середній рівень самооцінки, що притаманний 45,45% досліджуваних. Він характеризується властивістю нелегко відмовлятися від своїх поглядів та принципів, навіть якщо вони бачать, що не мають рації.

На другому місці за розповсюдженістю знаходиться низький рівень.

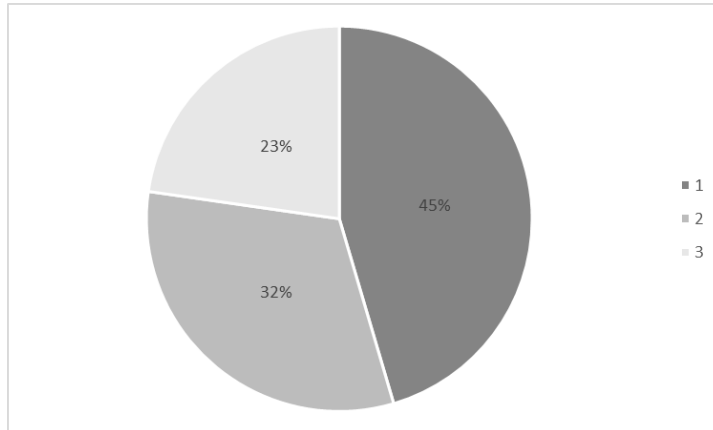

Рис. 1. Розподіл досліджуваних за рівнями самооцінки, де 1 – середній рівень, 2 – низький рівень, 3 – вкрай низький рівень.

А саме, він властивий 31,82% осіб, що пережили окупацію. Це може свідчити про особистість з не сильно вираженою самооцінкою, такі люди іноді можуть опиратись на думку інших та коливатись в своїх вчинках. Така людина прагне знайти свій шлях, їй також притаманна здатність критично оцінювати свої вчинки.

Досить значна кількість досліджуваних має вкрай низький рівень – 22,73% від загальної вибірки. Це дає можливість зробити наступні висновки: обставини можуть керувати їх життям. Є висока залежність від думки інших. Особистості з низьким рівнем самооцінки досить важко реалізувати свої здібності, так як є постійна невпевненість в собі. Це часто призводить до боязкості,

відсутності сміливості усвідомити свої здібності. Такі люди дуже критично ставляться до себе, не ставлять перед собою складних цілей, обмежуються вирішенням загальних проблем.

Слід зауважити, що серед опитаних людей відсутні такі, що мають високий рівень самооцінки за методикою М. Сонерсон. В нашій групі відсутні такі, яких людей мало тривожить критика, для яких властива твереза оцінка власних здібностей.

На другому етапі проведено методичку М. Розенберга для визначення рівнів самоповаги досліджуваних, як показника самооцінки. Результати відображено на рис. 2.

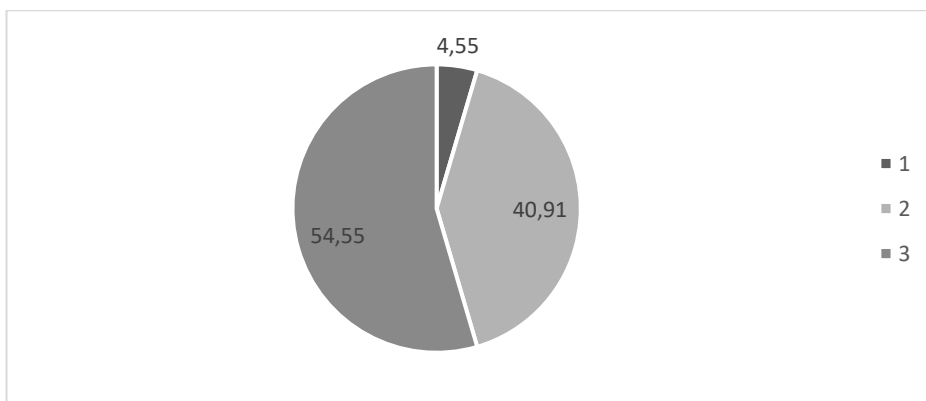

Рис. 2. Розподіл досліджуваних за рівнями самоповаги, де 1 – середній рівень, 2 – помірний рівень, 3 – мінімальний рівень.

Дивлячись на рис.2, можна побачити, що в 54,55 % опитаних виявлено мінімальний рівень самоповаги, що може свідчити про схильність в усьому поганому звинувачувати себе, бачити тільки свої недоліки і акцентувати увагу тільки на свої слабкі сторони. Як правило, низький рівень самоповаги відповідає низькому рівню самооцінки. Це означає, що вони мають тенденцію критикувати себе, бачити свої недоліки, і фокусувати увагу на своїх слабких сторонах. Такі люди часто ідентифікують себе зі своїми невдачами і приймають критику як підтвердження їхньої низької цінності. Вони можуть ставити себе під сумнів та занурюватися в глибокий самоаналіз, який не завжди є об'єктивним.

Помірний рівень самоповаги виявлено в 40,91 % респондентів, що може означати балансування між високим та низьким рівнями самоповаги. Успіхи можуть підносити до небувалих вершин і самоповага є високою, але при невдачах самоповага знижується, що призводить до втрати віри в себе, а думка про себе коливається то в одну,

то в іншу сторону. Отже, результати вказують на деякий баланс між впевненістю в собі та самокритикою. Успіх може збільшувати самооцінку до надмірних рівнів, тоді як невдачі можуть поглиблювати почуття низької самоповаги. Люди на цьому рівні не завжди мають екстремальні погляди на себе. Вони можуть реагувати на критику з підозрою, вважаючи її несправедливою. Такі особистості можуть страждати від періодичних періодів саморозгляду.

Незначна кількість досліджуваних має середній рівень самоповаги, а саме 4,55% від загальної кількості опитаних.

Високий рівень самоповаги в досліджуваній групі відсутній, тобто немає осіб, які в повному обсязі поважають себе та роблять все для того, щоб і далі залишатися на рівні поваги до свого власного «Я». Відсутні такі, що прикладають багато зусиль задля свого розвитку, не шкодуючи ні сил, ні часу.

Для узагальненої картини аналізу особливостей прояву самооцінки було розраховано середні показники за обома методиками. Розрахунки представлені в таблиці 1.

Табл. 1. Середні показники прояву самооцінки у досліджуваних, які пережили окупацію

Методика	Середні показники
М. Сонерсон	19,77
М. Розенберг	16,95

Аналізуючи середні показники самооцінки за обома методиками слід зауважити, що її показники у осіб, які пережили окупацію є досить низькими.

Висновки. В результаті емпіричного дослідження самооцінки осіб з деокупованих територій визначені проблеми із самооцінкою. Її низький рівень в різних проявах спонукає до розроблення програми

корекції самоставлення та пропрацювання травматичного досвіду окупації. Це може бути пов'язано із досвідом психологічного насильства – негативний тиск, контроль та відчуження можуть призвести до втрати впевненості у собі та своїх можливостях. Люди можуть відчувати себе безсилими та непотрібними через постійний психологічний тиск та обмеження свободи. Це може призвести до відчуття нижчої самооцінки, невпевненості та невдоволення собою. Такі негативні впливи можуть сильно підірвати психічне благополуччя та загальний емоційний стан особистості. Особи, які пережили окупацію, можуть стикатися з пропагандою та іншими методами маніпуляції, що впливають на їхні погляди та почуття безпеки. Це може спричинити стрес, депресію, тривогу та інші психічні проблеми, включаючи посттравматичний стресовий розлад.

Література

1. Kuster, F., Orth, U., & Meier, L. L. (2013). High self-esteem prospectively predicts better work conditions and outcomes. *Social Psychological and Personality Science*, 4(6), 668–675. <https://doi.org/10.1177/1948550613479806>
2. Khazanov, G. K., & Ruscio, A. M. (2016). Is low positive emotionality a specific risk factor for depression? A meta-analysis of longitudinal studies. *Psychological Bulletin*, 142(9), 991–1015. <https://doi.org/10.1037/bul0000059>
3. Brummelman, E., & Sedikides, C. (2020). Raising children with high self-esteem (but not narcissism). *Child Development Perspectives*, 14(2), 83–89. <https://doi.org/10.1111/cdep.12362>
4. Donnellan, M. B., Trzesniewski, K. H., Robins, R. W., Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2005). Low self-esteem is related to aggression, antisocial behavior, and delinquency. *Psychological Science*, 16(4), 328–335. <https://doi.org/10.1111/j.0956-7976.2005.01535>
5. Haney, P., & Durlak, J. A. (1998). Changing self-esteem in children and adolescents: A meta-analytic review. *Journal of Clinical Child Psychology*, 27(4), 423–433. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp2704_6
6. Козерук Ю. В. Самооцінка як фактор становлення особистості студента / Ю. В. Козерук, Я. О. Євсейчик // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія : Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 124. С. 163-165.
7. Главінська О.Д. Інноваційно-психологічні підходи до підвищення навчальної успішності школярів: зб. наук. пр. наук.-дослід. центру «Економіка вищої освіти». Тернопіль: Економічна думка, 2001. С. 263–267.
8. Козерук Ю.В., Євсейчик Я.О. Самооцінка як фактор становлення особистості студента. Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Серія: Педагогічні науки. 2015. Вип.124. С.163-165.
9. Лембрик С. П., Орбан-Лембрик Л. Е. Статеворольова соціалізація: медико-біологічний та соціо-культурний аспекти аналізу // Філософія, соціалізація, психологія. Івано-Франківськ: Вид-во «Плай ПНУ», 2004.

*O. Skorynina-Pohrebna, Doctor of Sciences (Sociology),
Professor of psychology of activities in special conditions department
National University of Civil Defense of Ukraine, Kharkiv (Ukraine)*

FEATURES OF PSYCHOLOGICAL ACTIVITY IN THE DE-OCCUPIED TERRITORIES

Studying the possibilities of preserving a person's social and adaptive capabilities, renewing his vital activity, increasing the level of psychological well-being in the conditions of experiencing long-term traumatic events is an urgent task, the solution of which depends on a large number of specialists of various profiles. Rehabilitation of victims of military aggression has various aspects: social, medical, psychological. The success of rehabilitation, in which both professionals and volunteers must participate, depends on the state's determination of their areas of responsibility, as well as the areas of joint efforts.

The consequences of the occupation period are obsessive fears, anxiety, phobias; chronic stress, feeling of constant tension and inability to relax; inability to survive grief, loss; depression, a sense of hopelessness, loss of meaning, powerlessness, bleakness; emotional problems, guilt, shame, obsessive irritation, aggression; problems of social maladaptation.

The article reflects the features and stages of work in the de-occupied territories. The author provides information on educational activities with residents of de-occupied villages.

Keywords: psychological rehabilitation; recovery; psychological support; rehabilitation, training, group interaction, psycho-corrective groups, group dynamics, psychocorrection.

References

1. Kuster, F., Orth, U., & Meier, L. L. (2013). High self-esteem prospectively predicts better work conditions and outcomes. *Social Psychological and Personality Science*, 4(6), 668–675. <https://doi.org/10.1177/1948550613479806>
2. Khazanov, G. K., & Ruscio, A. M. (2016). Is low positive emotionality a specific risk factor for depression? A meta-analysis of longitudinal studies. *Psychological Bulletin*, 142(9), 991–1015. <https://doi.org/10.1037/bul0000059>
3. Brummelman, E., & Sedikides, C. (2020). Raising children with high self-esteem (but not narcissism). *Child Development Perspectives*, 14(2), 83–89. <https://doi.org/10.1111/cdep.12362>
4. Donnellan, M. B., Trzesniewski, K. H., Robins, R. W., Moffitt, T. E., & Caspi, A. (2005). Low self-esteem is related to aggression, antisocial behavior, and delinquency. *Psychological Science*, 16(4), 328–335. <https://doi.org/10.1111/j.0956-7976.2005.01535>
5. Haney, P., & Durlak, J. A. (1998). Changing self-esteem in children and adolescents: A meta-analytic review. *Journal of Clinical Child Psychology*, 27(4), 423–433. https://doi.org/10.1207/s15374424jccp2704_6
6. Kozeruk Yu. V. Samootsinka yak faktor stanovlennia osobystosti studenta / Yu. V. Kozeruk, Ya. O. Yevseichyk // *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriya : Pedahohichni nauky.* – 2015. – Vyp. 124. – S. 163–165.
7. Hlavinska O.D. Innovatsiino-psykholohichni pidkhody do pidvyshchennia navchalnoi uspishnosti shkoliariv: zb. nauk. pr. nauk.-doslid. tsentru «Ekonomika vyshchoi osvity». Ternopil: Ekonomichna dumka, 2001. P. 263–267.
8. Kozeruk Yu.V., Yevseichyk Ya.O Samootsinka yak faktor

stanovlennia osobystosti studenta. Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seria: Pedahohichni nauky. 2015. Vyp.124. P.163-165.

9. Lembryk S. P., Orban-Lembryk L. E. Statevo-rolova sotsializatsiia: medyko-biolohichni ta sotsio-kulturnyi aspekty analizu // Filosofiia, sotsializatsiia, psykholohiia. Ivano-Frankivsk: Vyd-vo «Plai PNU», 2004.

Надійшла до редколегії: 11.05.2024

Прийнята до друку: 24.05.2024